

Сурілова Олена Олексіївна

*д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного
та європейського права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Актуальною проблемою сучасного світу є забезпечення прав людини під час збройних конфліктів, однак у сучасному міжнародному праві захист права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та інших екологічних прав в умовах збройного конфлікту не врегульований¹. Передумовою забезпечення фундаментального екологічного права людини під час збройних конфліктів є охорона природного середовища її існування, тим більш, що тісний зв'язок між якістю довкілля та правами людини, зокрема правом на життя та правом на охорону здоров'я підтверджується міжнародними природоохоронними інструментами, регіональними договорами та судовою практикою, в яких йдеться про життя та здоров'я людини в контексті охорони довкілля².

Перший етап становлення міжнародно-правової охорони довкілля в період збройних конфліктів можна охарактеризувати як опосередковану охорону навколишнього природного середовища. В цей період була прийнята низка міжнародних конвенцій, спрямованих на обмеження засобів ведення війни та заборону певних видів озброєнь. Це, зокрема, IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі (1907) та додаток до неї; Конвенція про заборону розробки, виробництва

¹ Так збройний конфлікт, що триває на сході України призвів до масштабних негативних впливів на довкілля, посилення ризиків виникнення аварійних ситуацій на промислових та інфраструктурних об'єктах, що створює небезпеку порушення фундаментального екологічного права на екологічно безпечне, чисте та здорове навколишнє середовище та матиме тривалі наслідки у світовому масштабі.

² Екологічно – безпечне навколишнє середовище можна визначити як середовище, яке має позитивний вплив на життя та здоров'я людини, а також екосистеми та їх здатність до відновлення.

та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (1972 р.); Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.). Так, Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення спрямована не тільки на охорону життя та здоров'я людей, але й на охорону біорізноманіття. Так, Конвенція про захист цивільного населення під час війни спрямована на захист лісів та сільськогосподарських угідь, які знаходяться на окупованій території, а також забороняє наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження [1]³.

Другий етап характеризується екологізацією міжнародного права збройних конфліктів, що пов'язано з усвідомленням наслідків Другої індокитайської війни під час якої застосувалися засоби ведення війни проти навколишнього природного середовища (дефоліанти для знищення лісів, використання важкої гусеничної техніки для руйнування родючих ґрунтів). У 1976 р. була прийнята Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977р. (ст55) проголошує, що при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди, а також забороняє використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим призведуть до шкоди здоров'ю або виживанню населення. Стаття 56 Додаткового протоколу декларує неприпустимість нападу на установки і споруди, що містять небезпечні сили, якщо такий напад може спровокувати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення [2]. У Декларації РІО (1992) зазначено, що держави повинні поважати міжнародне право, що забезпечує захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів [3].

³ Зв'язок гідності людини з умовами навколишнього природного середовища підкреслює Стокгольмська Декларація ООН з проблем довкілля (1972 р.), у якій зазначено, що людина має основне право на сприятливі умови життя в довкіллі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя.

У 1998 р. був прийнятий статут Міжнародного кримінального суду, п. 2 ст. 8 якого до воєнних злочинів відносить умисне здійснення нападу, коли відомо, що такий напад буде причиною великого, довгострокового і серйозного збитку природному довкіллю. Стаття 7 Римського статуту до злочинів проти людяності відносить винищення, тобто навмисне створення умов життя, розрахованих на те, щоб знищити частину населення, що, на нашу думку, охоплює погіршення якості навколишнього природного середовища та перетворення його на небезпечне, тобто таке, що створює реальні загрози життєво важливим інтересам людини, зумовлених антропогенними чи природними чинниками [4].

Третій етап визначається посиленням уваги до захисту екологічних прав людини під час збройних конфліктів. Ще у 1992 р. було запропоновано розробити п'яту Женевську конвенцію про захист навколишнього природного середовища під час збройного конфлікту [5], однак, ця ідея не була реалізована. Натомість 1 травня 2019 року Комісія міжнародного права ООН прийняла в попередньому порядку проекти принципів «Захист навколишнього середовища у зв'язку із збройними конфліктами» [6]. У проекті було підкреслено зв'язок прав людини з охороною природного середовища та визначено цілі охорони – зведення до мінімуму збитків навколишнього середовища в час збройних конфліктів за допомогою превентивних та поновлювальних заходів.

Проект принципів структурно поділено на п'ять частин, включаючи вступну частину, яка містить правила про сферу застосування та цілі. Друга частина містить керівні положення про захист навколишнього середовища до виникнення збройного конфлікту, а також проекти принципів більш загального характеру, дія яких не обмежується якоюсь однією фазою. Третя частина стосується захисту довкілля під час збройних конфліктів. Четверта присвячена захисту довкілля у ситуаціях окупації. П'ята містить проекти принципів захисту навколишнього середовища після збройного конфлікту. У проекті визнається взаємозв'язок між наданням допомоги особам, що переміщені як через міжнародні кордони, так і у своїх

країнах внаслідок збройних конфліктів, та зменшення впливу на навколишнє середовище, оскільки такі переміщення призводять не тільки до людських страждань, але й до спричинення шкоди навколишньому середовищу.

В сучасних умовах в Україні, на наш погляд, непересічне значення мають принципи, які застосовуються в ситуації окупації. Держава-окупант має вживати належних заходів для запобігання заподіяння значної шкоди навколишньому середовищу окупованої території, яка здатна завдати шкоди здоров'ю та благополуччю населення такої території. Щодо України, то вона не має можливостей контролювати ситуацію в ОРДЛО повною мірою з-за дій незаконних збройних формувань та Російської федерації, тому не несе відповідальності за становище на цих територіях до їх повної деокупації. Все це, однак, не означає, що Україна може повністю усунутися від вирішення проблеми. В умовах що склалися, надання інформації про загрози екологічній безпеці є майже єдиним засобом забезпечення екологічних прав людини. Однак вже сьогодні необхідно розробити Програму дій на період після закінчення збройного конфлікту. За участі ОБСЄ, ООН та зацікавленої громадськості має проводитися регулярна оцінка впливу воєнних засобів на навколишнє природне середовище та небезпечні промислові та інфраструктурні об'єкти. Програма ООН із відновлення та розбудови миру в Україні має бути розширена за рахунок включення компоненти «Відновлення довкілля» [7]. Потребують посилення і механізми судового захисту екологічних прав людини внаслідок збройного конфлікту. Умови для такого захисту створені Міжнародним судом ООН, Міжнародним кримінальним судом та Європейським судом з прав людини, які однак не враховують тісний зв'язок та взаємообумовленість права на безпечне для життя і здоров'я довкілля з правом на життя та людську гідність, що є особливо актуальним під час збройних конфліктів.

Джерела:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (Дата звернення 6.11.21).

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1977 р. від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (Дата звернення 6.11.21).

3. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. Прийнята Конференцією ООН по навколишньому середовищу і розвитку, Ріо-де-Жанейро, 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (Дата звернення 6.11.21).

4. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (Дата звернення 6.11.21).

5. Glen Plant Environmental Protection and the Law of War: A «Fifth Geneva» Convention on the Environment in Time of Armed Conflict. London : Belhaven Press. 1992. 284 p.

6. Защита окружающей среды в связи с вооруженными конфликтами Проект принципів. URL:<https://legal.un.org/ilc/reports/2019/> (Дата звернення 6.11.21).

7. Програма із відновлення та розбудови миру в Україні. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/> (Дата звернення 6.11.21).

Чайковський Юрій Володимирович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІГРАЦІЙНА КРИЗА НА БІЛОРУСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ КОРДОНІ: ТЕСТ НА ЦИВІЛІЗОВАНІСТЬ

Міграція населення на сьогодні не може бути оцінена ані позитивно, ані негативно – це об'єктивна реальність, яку слід прийняти як даність часу, в якому ми живемо. Її поширеність є наслідком процесів глобалізації, неминучість пов'язана із глобальними дисбалансами економічного розвитку держав та закріпленням свободи переміщення осіб у міжнародному праві. Міграційні процеси стають не лише об'єктивною реальністю, але іноді й інструментом міграційної політики деяких держав. Саме із цим явищем ми зіштовхнулися на зовнішньому кордоні Європейського Союзу, на різних ділянках якого відбувається використання мігрантів як інструменту політики держав, що